

країн. Потрібно прищеплювати школярам такі якості як відповідальність, громадський обов'язок, самостійність, готовність до ризику, мужність і справедливість;

- проведення "політики міттельштанду". Ця політика не повинна бути якоюсь підрозділом економічної політики, якою займається окремий відділ десь в міністерстві економіки. Вона повинна бути самостійною політикою і кожен законопроект в будь-якій галузі має бути перевірений на його вплив на "міттельштанд", бо в кінцевому результаті все відбивається на ньому.

"Дорогу продуктивності! Менше держави! Більше приватної ініціативи! Більше відповідальності!", – так коротко можна визначити девіз німецького "міттельштанду" сьогодні.

Отже, Львівщині вкрай необхідна послідовна політика підтримки малого бізнесу. Повинен бути розроблений повний комплекс програм з усіх питань розвитку малих і середніх підприємств – від допомоги і всілякому сприянню у їх створенні, через кредитну, інвестиційну, інформаційну, консультаційну та іншу підтримку, аж до цільових програм підтримки підприємств пріоритетних галузей економіки, сприяння створенню об'єднань, спілок, організацій самопомогі. Баварія в цьому відношенні може слугувати прикладом для Львівської області та й для всієї України, а, крім того, може надати кваліфіковану підтримку і консультацію з усіх питань розвитку і сприяння малому бізнесу.

### Література

1. Аналітичні матеріали надано Львівським управлінням статистики.
2. *Mittelständische Unternehmen – Säulen der bayerischen Wirtschaft.* – Bayerisches Staatsministerium für Wirtschaft, Verkehr und Technologie, München, Juli 1995. – 62 S.
3. *Eckpunkte der Wirtschafts- und Sozialpolitik: 10 Forderungen des Mittelstands für die 14. Legislaturperiode des Deutschen Bundestages.* – Mittelstands- und Wirtschaftsvereinigung der CDU/CSU, 1998. – S.10.

УДК 330.342

Докторант Б.В. Кульчицький, канд. екон. наук –  
Львівський НУ ім. Ів. Франка

## ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ: ОСОБЛИВОСТІ ДИСКУРСУ У ЗАРУБІЖНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ

Досліджується економічна система суспільства як наукова категорія. Аналізуються пріоритетні концепції зарубіжних учених щодо її трактування.

**Ключові слова:** економічна система суспільства, наукова категорія, системний підхід.

*Assoc. Prof. Dr. B.V. Kul'chyts'kyi – Ivan Franko NU of Lviv*

### Economic system of society as a scientific category: peculiarities of discourse in foreign economic theory

This article considers the economic system of society and analyses the main conceptions of foreign scientists as to its treatment.

**Key words:** economic system of society, scientific category, system approach, complex system.

Категорія "економічна система суспільства" широко використовується у сучасній економічній науці та інших науках про суспільство. Проте у її трактуванні відсутня єдність поглядів. Як справедливо наголошує відомий український учений, засновник львівської школи економічних систем Г. Башнянин, значний внесок до вирішення цієї важливої методологічної проблеми зробили чимало відомих зарубіжних дослідників [2]. Так, видатний економіст ХХ ст. Дж. Гелбрейт зазначав, що економічною системою є система, "...яка виробляє продукти харчування, переробляє, упаковує і розподіляє їх, виробляє тканину і виготовляє одяг, будує будинки, обставляє їх меблями, надає послуги в галузі освіти та медицини, забезпечує законність і порядок, організовує національну оборону..." [3].

Сучасні економісти П. Грегорі та Р. Стюарт, намагаючись відповісти на питання про зміст економічної системи суспільства, пишуть: "Економічна система є набором механізмів та інституцій для прийняття та виконання рішень стосовно виробництва, доходів і споживання на даній території" [12]. Як бачимо, у такому підході наголошується на необхідності певних інституцій для виконання відповідних економічних рішень, а також додається територіальна ознака, що, правда, як слушно зауважує І. Грабинський, без потрібного уточнення [4].

Економічна система має, як ми зазначали вище, значний вплив на суспільство. При цьому, на думку М. Мендози і В. Наполі, цей вплив настільки істотний, що навіть визначає структуру і значущість інших його підсистем. З цього випливає, що результати трансформації власне економічної системи всебічно позначаються на суспільній трансформації і подальшому функціонуванні суспільства [15]. Від себе додамо, що ця концепція відводить економічній системі роль суспільної "підсистеми".

Будь-яке суспільство об'єктивно нашоується на проблему підтримки життєдіяльності у середовищі свого існування. При цьому основною проблемою, як відомо, є обмеженість ресурсів щодо людських потреб. Тому кожне суспільство повинно вирішувати, як залучити, розмістити ресурси так, щоб максимально задовольнити ці потреби і водночас, як створити таку економічну структуру, яка б виконувала ці функції. Міркуючи за такою логічною схемою, П. Семюелсон і В. Нордгауз виводять свою наукову дефініцію: "Економічна система це своєрідний механізм, за допомогою якого вирішуються основні проблеми, пов'язані із задоволенням людських потреб в умовах обмеженості ресурсів: що виробляти? як? для кого?" [7].

Цікаве і досить конструктивне, на наш погляд, визначення економічної системи суспільства пропонує Ф. Прайор. Він вважає, що "економічна система складається з тих частин політичних, соціальних та економічних інституцій, організацій, законів, норм, правил і переконань, що взаємодіють безпосередньо чи опосередковано, впливаючи на споживання, розподіл, обмін і виробництво (що виробляти, скільки виробляти і як виробляти)" [16]. Як випливає з цих слів, автор трактує економічну систему суспільства значно ши-

рше, ніж власне економічний механізм. Більше того, спостерігаємо розуміння економічної системи як системного утворення, зміст і функції якого розкриваються у процесі взаємозв'язку та взаємодії його складових елементів. Водночас підкреслюється взаємозалежність політичних, соціальних та економічних інституцій, а також норм і переконань, що склалися у суспільстві і впливають на функціонування та взаємодію вищевказаних інституцій.

Приблизно у тому ж руслі, але більш стисло, без виокремлення політичних і соціальних інституцій та існуючих переконань, розмірковують про зміст економічної системи суспільства Д. Камершен, Р. МакКензі і К. Нардінеллі. Вони пишуть: "Економічна система ... є системою інституцій, пов'язаних з підняттям та реалізацією економічних завдань" [14].

Інший зарубіжний дослідник економічних систем суспільства К. Гайтані так обґрунтовує цю наукову категорію: "Економічна система є комплексом організаційних моделей індивідуумів та груп, зайнятих діяльністю для задоволення людських матеріальних потреб" [13]. На нашу думку, привабливим у цьому визначенні є словосполучення "комплекс організаційних моделей індивідуумів та груп". Водночас запропонований підхід видається дещо звуженим, оскільки суспільство, а тим більше сучасне, не обмежується задоволенням тільки матеріальних потреб. Більше того, як відомо, загальною тенденцією подальшого розвитку і удосконалення економічних систем є зменшення частки працюючих у сфері матеріального виробництва при одночасному її збільшенні у сферах послуг та виробництва нематеріальних, соціальних і духовних благ.

Деякі зарубіжні учені, не пропонуючи якогось цілісного визначення економічної системи суспільства, все ж роблять спробу розкрити її зміст через основні ознаки. Так, К. МакКоннелл і С. Брю під такими ознаками розуміють форму власності на засоби виробництва і метод узгодження та управління економічною діяльністю [6]. Безперечно, форма власності є дуже важливою характеристикою будь-якої економічної системи, проте сама форма чи форми є наслідком певних історичних, політичних і культурних процесів та обставин. Останні зумовлюють також відповідні методи узгодження та управління економічною діяльністю. Отже, на наш погляд, за лаконізмом і влучністю запропоноване розуміння економічної системи суспільства може претендувати на еталонне. Водночас воно має вади, оскільки не розкриває змісту економічної системи в усій її повноті, а тільки фокусує увагу на "верхівці айсберга".

На думку М. Борнштейна, важливими характеристиками економічної системи є місце і роль "...влади і суспільних верств у виробництві, розподілі та споживанні товарів і послуг", а також те, як "...суспільство визначає:

- що буде вироблено...;
- як це буде вироблено, включаючи (а) інституції та інструменти, які будуть використані і (б) способи залучення ресурсів;
- як утворюватимуться особисті доходи і, які будуть вимоги до розподілу товарів та послуг (і перерозподілу) між членами суспільства" [10].

Як бачимо, це розуміння економічної системи суспільства містить чимало ознак, що їх висловлювали попередньо проаналізовані автори: тут йдеться і про владні інституції, і про так звані три фундаментальні економічні проблеми. Тобто маємо своєрідний синтез вище викладених методологічних підходів.

Нарешті, Дж. Говді, враховуючи посилення екологічного вектора сучасних економічних систем суспільства і утвердження екологічної парадигми економічної теорії, обґрунтовує ідею, за якою "економічна система є частиною біофізичного світу", в якому "економіка, суспільство та навколишнє середовище поєднані сьогодні коеволюційними відносинами" [11]. Віддаючи належне екологічному та коеволюційному концептам такого підходу, мусимо зазначити, що в цілому він не дає повної відповіді на питання про генезис, зміст і основне покликання економічної системи суспільства.

Суть економічних систем суспільства намагаються збагнути й учені пострадянських держав, наших ближчих чи дальших сусідів. Так, сучасна російська дослідниця Т. Юр'єва тлумачить економічну систему як "...цілісну єдність виробників і споживачів, які перебувають між собою у взаємному зв'язку та взаємодії". При цьому зазначається, що "...визначальними елементами будь-якої економічної системи є такі сфери діяльності як виробництво, розподіл, обмін і споживання" [9]. На нашу думку, таке визначення є далеко неповним і не зовсім коректним. По-перше, єдність виробників і споживачів, яка справді присутня в економічному житті, не є характерною ознакою економічної системи. Тим більше важко сказати, що саме розуміє автор під фразою "цілісна єдність"? По-друге, навряд чи визначальними елементами економічної системи можна вважати виробництво, розподіл, обмін і споживання, які, як відомо, становлять послідовні стадії процесу суспільного відтворення у всіх без винятку економічних системах суспільства.

У російському підручнику за редакцією І. Ніколаєвої стверджується, що "сукупність виробничих відносин становить певну економічну систему і у ній основними є відносини власності" [8]. На наш погляд, запропонований підхід не розкриває змісту економічної системи суспільства і не відповідає духові сучасної економічної науки. Можна погодитися з авторами, що відносини власності справді відіграють дуже важливу роль у функціонуванні економічних систем. Проте зовсім неправомірно ототожнювати економічну систему і "сукупність виробничих відносин". По-перше, тим самим надто звужено окреслюються межі системи; по-друге, не віддзеркалюється її глибинний зміст та інституційні, культурологічні параметри і, по-третє, вживання марксистської дефініції "сукупність виробничих відносин" є явним пережитком минулого, догматичним моментом і – це у той час, коли світова економічна наука і прогресивні учені-економісти незалежних держав пострадянського простору вже давно відмовилися від віджилих теоретичних концептів.

Не витримує критики ще одна точка зору російських дослідників, що викладена у "Великому економічному словнику" (1998 р.), згідно з якою економічна система визначається як "...система суспільного виробництва, тобто сукупність продуктивних сил і виробничих відносин" [1]. Як бачимо, тут на-

явний ортодоксальний марксистський підхід, який абсолютно не розкриває змісту явища, не кажучи про те, що вже давно канув у Лету.

Сучасний казахський економіст Р. Єлемесов виводить розуміння змісту економічних систем суспільства з системи біологічних і соціально зумовлених потреб, задовольнити, які можна тільки відповідним чином організованою діяльністю. Учений, зокрема, пише: "Ми намагаємося придбати їжу, одяг, житло, багато товарів і послуг, які асоціюються з належним чи високим рівнем життя. Ми також наділені певними здібностями і оточені великою кількістю матеріальних благ – природних і створених. Тому цілком природно використати наявні природні і матеріальні ресурси – робочу силу і управлінські здібності, інструменти і машини, землю і мінеральні багатства – для виробництва товарів і послуг, які задовольняють наші матеріальні потреби. Саме таку діяльність, що здійснюється у рамках організаційного механізму, ми називаємо економічною системою" [5]. Наведене визначення, на наше переконання, не може бути прийнятним. Це, скоріше, трактування спонукальних мотивів, змісту і кінцевої мети власне економічної діяльності. Єдиний натяк на те, що прийнято називати економічною системою суспільства, містить словосполучення "у рамках організаційного механізму", але без належного уточнення ці слова позбавлені необхідної логіки та смислової наповненості.

Підсумовуючи проведений аналіз різних методологічних підходів до розуміння економічної системи та її визначення як наукової категорії, хочемо наголосити, що, сильними сторонами дефініцій американських і західноєвропейських авторів є, на нашу думку, ідея про тріаду фундаментальних економічних проблем, а також акцентування уваги на панівних принципах розподілу й перерозподілу створеного продукту, які справді, істотно характеризують ту чи іншу економічну систему. Водночас методологічні пошуки щодо трактування економічних систем суспільства продовжуються і не втрачають своєї актуальності й на початку третього тисячоліття.

### Література

1. Большой экономический словарь/ Под ред. А.Н. Азрилияна. 3-е изд. – М.: Институт новой экономики, 1998. – С. 623.
2. Ващишин А.М. Наукова діяльність професора Г.І. Башнянина. – Львів: Каменяр, 2001. – С. 173-174.
3. Гелбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества/ Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1976. – С. 27.
4. Грабинський І.М. Еколого-економічна система України: порівняльний аналіз. – Львів: НТШ, 1997. – С. 21.
5. Єлемесов Р. Е. "Смешанная экономика" и проблемы классификации и трансформации экономических систем// Вестник КазГУ. Серия экономическая. – Алматы: изд-во КазГУ, 1998, № 11. – С. 37.
6. Макконнелл К.Р., Брю С. Л. Макроекономіка/ Пер. з англ. – Львів: Просвіта, 1997. – С. 47.
7. Семюелсон П.А., Нордгаус В.Д. Макроекономіка/ Пер. з англ. – К.: Основи, 1995. – С. 12.
8. Экономическая теория: Учебник/ Под ред. И.П. Николаевой. – М.: Проспект, 1998. – С. 10.
9. Юрьева Т.В. Социальная рыночная экономика. Учебник для вузов. – М.: Русская деловая литература, 1999. – С. 30.

10. Bornstein M. The Comparison of Economic Systems// Comparative Economic Systems: Models and Cases/ Ed. by M. Bornstein. – 6<sup>th</sup> ed. – Homewood, Boston: Irwin, 1989. – P. 4.

11. Gowdy J.M. Coevolutionary Economics: The Economy, Society and the Environment. – Boston ets.: Kluwer, 1994. – P. 1-2.

12. Gregory P.R., Stuart R.C. Comparative Economic Systems. – 2<sup>nd</sup> ed. – Boston ets.: Houghton Mifflin, 1985. – P. 12.

13. Haitani K. Comparative Economic Systems: Organizational and Managerial Perspectives. – Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1986. – P. 4.

14. Kamerschen D.R., McKenzie R.B., Nardinelli C. Ekonomia. – Gdan'sk: NSZZ "Solidarnosc", 1991. – S. 939.

15. Mendoza M. G., Napoli V. Systems of Society. An Introduction to Social Science. – Lexington, Massachusetts, Toronto: Health, 1990. – P. 217.

16. Pryor F. L. A Guidebook to the Comparative Study of Economic Systems. – Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1985. – P. 15.

УДК 338.43

Проф. В.І. Павлов<sup>2</sup>, д-р екон. наук;  
В.М. Заремба<sup>3</sup> – Луцький ДТУ

### ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНОЇ ПЕРЕБУДОВИ АГРАРНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто проблеми розвитку аграрної сфери регіону. Автором охарактеризовано необхідність структурної перебудови агропромислового комплексу. Акцентована увага на створенні виробничих кооперативів як перехідної форми до створення приватних підприємств.

**Ключові слова:** аграрна сфера, кредит, структурна перебудова, виробничий кооператив.

Prof. Dr. V.I. Pavlov, V.M. Zaremba – STU of Luc'k

### The peculiarities of the structure rebuilding of the region agrarian sphere under the conditions of transformation of national economy

The problems of the development of the region agrarian sphere have been examined in this paper. The author characterizes the necessity of structure rebuilding of agroindustrial complex. The attention is paid on the creation the production cooperative as a crossing from the creation the private enterprises.

**Key words:** agrarian sphere, credit, structure rebuilding, production cooperative.

В сучасних умовах господарювання основними завданнями агропромислового комплексу регіону є стабільне нарощування виробництва продукції сільського господарства та харчової промисловості, створення умов для ефективного формування конкурентного середовища, підвищення рівня зайнятості населення та рівня оплати праці, а також поліпшення умов життя сільського населення.

Аграрна сфера регіону зіткнулась з такими проблемами як зниження продуктивності сільськогосподарського виробництва, неефективне викорис-

<sup>2</sup> завідувач кафедри економіки та підприємництва

<sup>3</sup> перший заступник голови, Волинська облдержадміністрація